

بررسی نقش عوامل هویت بخش در سکونتگاه‌های نابسامان شهر ساوه^۱

علی نوری کرمانی^۲

استادیار گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

کبری طاهری

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۸/۰۱/۲۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۹/۱۷

چکیده

شهر تنها یک سکونتگاه نیست، بلکه آبادی است که روح اجتماع در آن دمیده شده و از آن هویت می‌گیرد. هویت شهری، هویت جمعی است که با تبلور عینی در فیزیک و محتوای شهر معنادار شده و با ایجاد تداعی خاطرات عمومی شهروندان و تعلق خاطر، شهرنشینان را به سوی شهروند شدن هدایت می‌کند. بی توجهی به این امر باعث می‌شود، شهروندان یک محله احساس تعلق به محل زندگی خود نداشته و محله‌ای ناپایدار شکل گیرد. هدف تحقیق ارزیابی عوامل اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی بر هویت بخشی سکونتگاه‌های نابسامان شهر ساوه می‌باشد. تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی و بصورت پیمایشی از طریق پرسشنامه انجام گرفت. جامعه آماری تمام ساکنان بالای ۱۸ سال شهر ساوه می‌باشد که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۲۲ نفر تعیین گردید. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و طبیعی همبستگی مثبت و معناداری با هویت بخشی محله دارند. به علاوه بین هویت و مدت سکونت تفاوت معنادار مشاهده شد و شهروندانی که مدت سکونت بیشتری داشتند، عوامل هویت بخشی و هویت مکانی این محله را مطلوب تر ارزیابی کرده‌اند. به طور کلی این تحقیق ثابت کرد صرف سکونتگاه نابسامان بودن نمی‌تواند موجب ضعیف شدن هویت شهروندان گردند. چنان که ساکنان محله یاقوت آباد با وجود غیر رسمی و نابسامان بودن و عدم رسیدگی‌های مناسب از سوی مدیریت شهری، حس هویت زیادی را نسبت به محله خود دارند.

واژگان کلیدی: هویت بخشی، عوامل هویت بخشی، سکونتگاه نابسامان، شهر ساوه، محله یاقوت آباد

۱- این مقاله برگرفته از پایان نامه دکتری خانم طاهری در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری با عنوان « تدوین الگوی هویت بخشی به سکونت گاه‌های نابسامان شهر ساوه » می‌باشد.

۲- نویسنده مسئول (noorikermaniali@gmail.com)

مقدمه

موضوع هویت و یا به عبارتی کیستی و چیستی امور، در زمره یکی از مهمترین مفاهیم حوزه‌های مختلف معرفت بشری است که ذهن بسیاری از اندیشمندان و متفکران گذشته تا امروز را به خود مشغول داشته است. کسب هویت مطلوب و اصیل و رهایی از بحران هویت از دغدغه‌های تاریخ انسانیت و فرهنگ‌های انسانی بوده و هست. می‌توان گفت انسان به آن دلیل انسان است که موجودی هویت ساز و خواستار هویتی آرمانی است. (نقره کار، ۱۳۸۱). از آنجا که هویت، مجموعه‌ای از صفات و ویژگی‌هایی است که باعث تشخیص یک فرد یا اجتماعی از افراد و جوامع دیگر می‌شود؛ شهر نیز به تبعیت از این معیارها، شخصیت یافته و مستقل می‌گردد و در نهایت باعث پایداری آن می‌شود. در این میان شهر را می‌توان محیطی برای تجلی هویت، ارزش‌های برگرفته از اعتقادات، جهان بینی و فرهنگ ساکنین و پدیدآورندگان خود دانست. این مفهوم در طول دوران و در سرزمین‌های مختلف با محیط‌های طبیعی و انسانی متفاوت و تحت تأثیر تحولات تاریخی و ایدئولوژیکی، تغییرات بسیاری را به خود دیده است. به ویژه تحت تأثیر تحولات مدرنیته، تغییر فزاینده یافته، به گونه‌ای که بسیاری از عناصر و اجزای شهر کهن در آن رنگ باخته‌اند. بنابراین بحران هویت یکی از مسائلی است که در شهرهای امروزی مورد توجه قرار گرفته است. این بحران هویت ناشی از نبود حس مکان و احساس تعلق مکانی می‌باشد. مکانی که انسان را در ارتباط با لایه‌های دیگر وجود خویش قرار می‌دهد و این لایه‌ها به شناخت انسان از محیط پیرامون و خویشتن خود کمک می‌کنند (مجیدی و حیدری، ۱۳۹۶: ۱۴).

شهرها دارای ابعاد طبیعی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی هستند که هر کدام از این ابعاد می‌تواند در حوزه شناخت هویتی قرار گیرد. هویت مکان به عنوان یکی از راه‌های ارتباط بین انسان و مکان از طریق فرهنگ، سابقه تاریخی، خاطرات جمعی، نوع و ماهیت فناوری ساخت، عملکردها، نشانه‌ها، فرمها و نمادهای شهری و ویژگی‌های بصری و کالبدی ادراک می‌گردد (امین زاده، ۱۳۸۹: ۴).

در کنار بافت‌های رسمی هر شهری، سکونتگاه‌هایی وجود دارند که بصورت نابسامان و غیررسمی می‌باشند. این سکونتگاه‌ها که از نمادهای بارز فقر شهری‌اند و در مجاور شهرها به ویژه شهرهای صنعتی و بزرگ به شکلی خودرو، فاقد مجوز ساختمان و برنامه رسمی شهرسازی، با تجمعی از اقشار کم درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل گرفته‌اند. با این حال شکل‌گیری سکونتگاه‌های نابسامان به دست خود ساکنین و تداوم و گسترش زندگی در این نوع از سکونتگاه‌ها، با وجود مشکلات گوناگون موجود در آنها، باعث شکل‌گیری نوعی هویت جمعی حاشیه‌ای، حس تعلق مکانی و اعتماد متقابل در بین ساکنین این مناطق شده است.

شهر ساوه با ۲۲۰,۷۶۲ نفر جمعیت، دومین کانون شهری استان مرکزی پس از اراک است که استقرار ۵۵۰ واحد صنعتی در آن موجب شده خیل مهاجرت‌ها با بهانه اقتصادی به آن آهنگ تندی داشته باشد و این مسئله به حاشیه نشینی و سکونتگاه‌های نابسامان دامن زده است.

بر این اساس در مقاله حاضر کوشش می‌شود تا به بررسی نقش عوامل مختلف در هویت بخشی شهر ساوه بوده و تعیین همبستگی بین ابعاد طبیعی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و کالبدی با میزان هویت شهروندان می‌باشد.

مبانی نظری

هویت مجموعه خصوصیتی است که فرد یا شیء را از نظر تعلق به گروه یا نوع تبیین می‌کند (عبادیان، ۱۳۸۳: ۷۳). در جغرافیا، هویت هر مکان تابعی از بن‌مایه‌های زیست کره، کارکردها و نمادهای آن است (شکوئی، ۱۳۸۸: ۲۷۵). هویت به معنای تمایز از غیر و تشابه با خودی است. هویت پویا در عین حفظ خود، از زمان تأثیر می‌پذیرد و همواره با حس وحدت وجودی در عین آگاهی از حضور اجزاء متکثر، همراه است. حوزه معنایی «تمایز / تشابه» تعریف هویت را ارائه می‌دهد و در حوزه دیگر یعنی حوزه «تداوم / تحول» و «وحدت کثرت» ابعاد و شرایط آن را نشان می‌دهد (دانشپور، ۱۳۷۹: ۲۸).

بنابر آنچه گفته شد؛ هویت مجموعه‌ای از خصیصه‌های فرهنگی، روانی، فلسفی و زیستی همسانی است که بر یگانگی یا همانندی اعضای آن دلالت می‌کند و آن را در ظرف زمانی و مکانی معین، به طور مشخص، قابل پذیرش و آگاهانه، از دیگر گروه‌ها متمایز می‌کند (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵).

هویت شهری اصطلاحاً مجموعه‌ای از علائم، آثار مادی، زیستی، فرهنگی و روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه، اهلیتی از اهلیت دیگر و یا فرهنگی از فرهنگ دیگر می‌شود که محتوا و مظهر این ظرف به مقتضای هر جامعه و ملت متفاوت و بیانگر نوعی وحدت، اتحاد، هم‌شکلی، تداوم، استمرار، یکپارچگی و عدم تفرقه است (نظری و علیپور، ۱۳۹۷: ۱۵).

مساله هویت شهری اصولاً یکی از پیچیده‌ترین و بحث‌برانگیزترین مباحث نظری و حرفه‌ای در شهرسازی است. اساساً هویت شهری توسط فرهنگ شهری و خرده فرهنگ‌های متعلق به آن بستر تاریخ و در دل ساختار اجتماعی وسیع‌تری که جامعه را دربر می‌گیرد در روند تحولات اقتصادی و سیاسی آن شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود. به این دلیل نگاه ایستا به مقوله‌های هویت و از جمله هویت شهری قادر به درک آن نیست (پیران، ۱۳۸۴: ۸). در زیر دیدگاه اندیشه گران شهری در رابطه با مفهوم هویت و سیر تحول هویت به شکل خلاصه آورده شده است (جدول ۱).

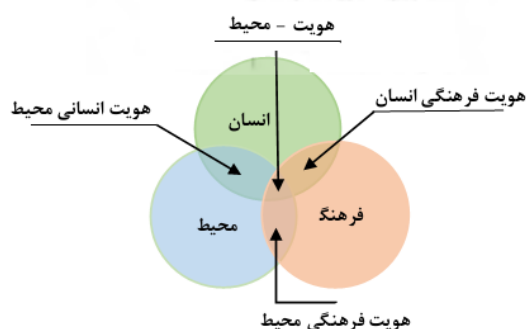
جدول ۱- سیر تحولات هویت از دیدگاه اندیشه گران شهری

نام	دیدگاه
کریستوفر الکساندر	از نظر او هویت در محیط از طریق ارتباط طبیعی و منطقی بین فرد و محیط حاصل می‌شود. او هویت را تجسم کالبدی کیفیت‌های بی‌نام در بناها؛ کیفیت‌هایی که مبنای اصلی حیات و روح هر انسان، شهر، بنا و یا طبیعت هستند، اما نمی‌توان نامی بر آنها گذاشت می‌داند.
استوارت‌هال	از نظر او هویت یک روند در حال شدن، که شناسنامه و عامل شناخته شدن است می‌داند.
کوین لیچ	هویت را یکی از هفت ویژگی برای سنجش شکل خوب شهر و از اجزای شکل و ریخت شناسانه معنی می‌داند. او هویت را به معنای بسیار ساده یعنی مکان تعریف کرده و آن را حدی که شخص می‌تواند یک مکان را به عنوان مکانی متمایز از سایر مکان‌ها مورد شناسایی قرار دهد می‌نامد.
رایاپورت	در زمینه هویت راه حل هوشمندانه‌ای ارائه می‌دهد و هویت عمومی و خصوصی را تبیین می‌کند. از نظر او هویت قابل تمیز و تشخیص عنصری از عنصر دیگر است.
گوردون کالن	کالن هویت را توجه به شخصیت فردی هر محیط و پرهیز از یکنواختی و مشابهت در محیط‌های شهری از طریق به جلوه در آوردن ویژگی‌های خاص هر محیط تعریف می‌کند.
والتر بور	او معتقد است که هویت همان تفاوت‌های کوچک و بزرگی است که باعث بازشناخت یک مکان و خوانایی محیط می‌شود و حس دل‌بستگی محیط را بوجود می‌آورد.
گیدنز	او در کتاب جامعه شناسی خود نوشته است: « هویت همان چیزی است که فرد، به آن آگاهی دارد. به عبارت دیگر، هویت شخص چیزی نیست که در ادامه کنش‌های اجتماعی به او تفویض شده باشد، بلکه چیزی است که فرد باید آن را به طور مداوم و روزمره ایجاد کند و در فعالیت‌های بازتابی خویش مورد حفاظت و پشتیبانی قرار دهد.»
چارلز جنکز	او معتقد است: « هویت طبقه‌بندی اشیاء و افراد و مرتبط ساختن خود با چیزی یا کسی دیگر است.»

در کل وقتی سخن از هویت شهر می‌رود، بدوا تمایز شهر از غیر شهر مطرح می‌گردد. همه شهرها در واقع آبادی هستند. آبادی بودن شهر وجه مشترک همه آبادی‌ها اعم از شهر و روستاست. ولی صفت شهر بودن این شهر است که با آن متمایز می‌شود. شهرها نیز با هم وجوه مشترک و متمایز دارند. این وجوه مشترک باعث تمیز داده شدن شهر می‌شود. به عنوان مثال تهران و اصفهان هر دو شهر هستند. اما، تهران اسمی است که با اصفهان فرق می‌کند. هویت این شهر زمانی در اذهان متبلور می‌شود که تصور تهران در پی چشم‌های ذهنی ادراک محیط از کانال عبور کند که با کانال تصور اصفهان پرت می‌کند (بهزادفر، ۱۳۸۶، ۱۵). هویت؛ شناخت کیفیت و کمیت اطلاع از فضای شهر و نماها و نشانه‌های شهری و ارزش‌های تاریخی و فرهنگی را نشان می‌دهد. عناصر هویتی هر کدام در شب و روز مفهوم خاصی را به ما ارائه می‌دهد. عناصر باید در شب و روز آن چنان خوانایی و وضوح داشته باشد که هویت بخشی به شهر را در هر دو زمان حفظ می‌کند (موثقی و آیرملو، ۱۳۸۵: ۱۶).

عوامل موثر بر هویت

هویت با سه مقوله مکان (جغرافیایی)، فضا (شبکه‌ها و روابط اجتماعی) و زمان (تاریخ) پیوند دارد و از ویژگی‌ها و تحولات این سه مقوله متأثر می‌شود. بنابراین می‌توان مسائل مربوط به هویت را با بررسی پدیده‌هایی که حاوی این سه عنصر هستند مورد بررسی قرار داد. بر این اساس مکان‌ها و محیط‌های باادام زندگی اجتماعی نظیر، خانواده، محله، روستا، شهر، قبیله و همچنین تعلق‌های باادام اجتماعی، نظیر صنف، قشر، طبقه و کشور هر کدام می‌توانند عرصه‌ای برای شکل‌گیری، تداوم و تحول هویت و به تبع آن زمینه‌ای برای بررسی مسائل مربوط به هویت باشند. (بشیریه، ۱۳۸۳: ۱۱۶) از آنجایی که هویت بواسطه عناصر مشخصه و تشکیل دهنده آن مانند مکان، محل و موقعیت قابل تبیین است، می‌توان آن را به عنوان شاخص موثر در تشخیص فضاها و تمایز آنها به کار برد و آن را به عنوان یک شاخص فضایی مورد کنکاش قرار داد. (حافظ نیا و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۹) فرهنگ و محیط، هویت ساز زندگی انسان می‌باشند، به نحوی که هر کدام نقش اساسی در تشکیل هویت بر عهده دارند. بدین ترتیب می‌توان فصل مشترک هویت انسانی محیط و هویت فرهنگی انسان را هویت محیط نشان داد. (نمودار ۱).

نمودار ۱-ارتباط انسان، فرهنگ، محیط و نسبت آنها با هویت منبع: تقی زاده، ۱۳۸۶: ۳۳۰

پیشینه تجربی

ادبیات موضوع تحقیق در حوزه اندیشه و نظر به صورت مستقل کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. گرچه در زمینه هر یک از اجزاء موضوع تحقیق در رشته‌های مختلف مبانی نظری و علمی فراوانی وجود دارد، اما این که مفهوم هویت در ارتباط با ابعاد کلی در شهرهای ایران چگونه است و باید بر پایه کدام چارچوب نظری ارائه گردد، موضوع

جدیدی است که از سال های اولیه ۱۳۸۰ در این زمینه مطالعاتی دیده می شود. در زمینه هویت و بحران هویت در معماری و شهرسازی مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی وزارت مسکن و شهرسازی طرح تحقیقاتی تحت عنوان "بررسی اجمالی در جهت شناخت و معرفی هویت اسلامی در معماری و شهرسازی" را به انجام رسانده که در هفت فصل به موضع هویت و هنر و معماری اشاره شده است. (نقره کار، ۱۳۸۱) در همین راستا وزرات مسکن و شهر سازی برای سی مرکز استان در حال تدوین سی کتاب به نام "در جستجوی هویت شهری است که در هر کتاب به توصیف عناصر طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی هویت بخش هر یک از مراکز استانها می پردازد. (سازمان مسکن و شهرسازی استان همدان، ۱۳۸۵) نقی زاده در کتاب ادراک زیبایی و هویت شهر در پرتو تفکر اسلامی" به بحث هویت در شهر و رابطه آن با زیباشناسی پرداخته است (نقی زاده، الف ۱۳۸۳).

سلطانی و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله ای با عنوان «برنامه ریزی شهری در جهت ارتقاء هویت ایرانی - اسلامی زنان با تأکید بر نقش محله های شهری»، به این نتیجه رسیدند که جهت بهبود وضع موجود محله ها، توجه به الگوی بومی این سرزمین در ساختار شهرها اهمیت زیاد دارد. همچنین، ایجاد کانون های مشارکتی زنان برای فعال سازی محیط فیزیکی شهر، ایجاد و تقویت نظام محله محور در ارائه خدمات شهری و احیاء فضاهای عمومی در محله ها، بسیار مؤثر خواهند بود.

زیاری و همکاران (۱۳۹۱)، در تحقیقی با عنوان «ارزیابی هویت شهری در شهرهای جدید ایران بر اساس اصول هویت بخش مکتب اصفهان»، ۱۰ شهر جدید ایران (بعد از انقلاب را به عنوان نمونه انتخاب کردند و با استفاده از مدل گولر به این نتیجه رسیدند که میزان هویت شهری، در شهر جدید بهارستان بیشترین امتیاز را دارد و شهرهای اندیشه و پردیس در رتبه های بعدی قرار دارند.

نظر بلند و حیدری (۱۳۹۲)، در تحقیقی عنوان «عوامل تأثیرگذار در هویت کالبدی بافت تاریخی شهر شیراز»، دریافته اند، با وجود اینکه همواره شیراز موطن شاعران و عارفان بزرگ ایران به واسطه داشتن میراث فرهنگی ارزشمند همواره مورد توجه هنردوستان و اندیشمندان جهان و محل تأمل خاص محققان و مورخان بوده همچنین بناهای تاریخی این شهر تا حدودی بررسی و به جهانیان معرفی شده است و در میراث فرهنگی شیراز جایگاه خود را در بین آثار گرانقدر معماری این سرزمین حفظ کرده اند؛ اما ساختار کالبدی شهر به عنوان یکی از پیچیده ترین دستاوردهای تمدن گذشته ایران کمتر شناخته شده است. این امر در مورد اغلب شهرهای ایران مصداق دارد و هنوز تاریخ شهرسازی جامعی در مورد شهرهای ایران وجود ندارد.

مجیدی و حیدری (۱۳۹۶)، به ارزیابی هویت مکانی محله سنگلج تهران پرداخته اند. آنها در این مقاله یکی از مسئله های مهم محله های شهری را هویت مکانی آنها دانسته اند و معتقدند بی توجهی به این امر باعث می شود شهروندان یک محله احساس تعلق به محل زندگی شان نداشته باشند و در نتیجه محله ای ناپایدار شکل گیرد. نتایج این تحقیق نشان داده است که بین شاخص های تعلق مکانی، اجتماع پذیری، آسایش و دسترسی به خدمات همبستگی مثبت و معنادار وجود دارد. بین هویت مکانی و مدت سکونت نیز تفاوت معنادار وجود دارد و شهروندانی که مدت سکونت بیشتری دارند هویت مکانی را مطلوب تر ارزیابی می کنند.

نظری و علیپور (۱۳۹۷)، در مقاله خود به امکان سنجی هویت بخشی به شهرها، تعامل و حیات شهروندان پرداخته‌اند. در این زمینه آنها معتقدند شهرها در گذشته دارای شخصیت و هویتی منحصر به فرد بودند؛ آنچه که امروزه از شهر استنباط می‌کنیم از هم پاشیدگی ساختارهای هویتی در شهر است.

روش تحقیق در مطالعه حاضر، توصیفی-تحلیلی بوده و جمع آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش، تمام ساکنان بالای ۱۸ سال شهر ساوه می‌باشد که حجم نمونه آن با استفاده از فرمول کوکران، ۳۲۲ نفر تعیین و برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری احتمالی کوکران استفاده گردید. اعتبار ابزار با استفاده از نظر صاحب‌نظران (اعتبار صوری) مورد تایید قرار گرفت و جهت تعیین پایایی آن از آزمون آلفای کرونباخ استفاده گردید و مقدار آلفا همانگونه که در جدول ۱، ملاحظه می‌شود، در تمام شاخصها بالاتر از ۰٫۸ به دست آمد.

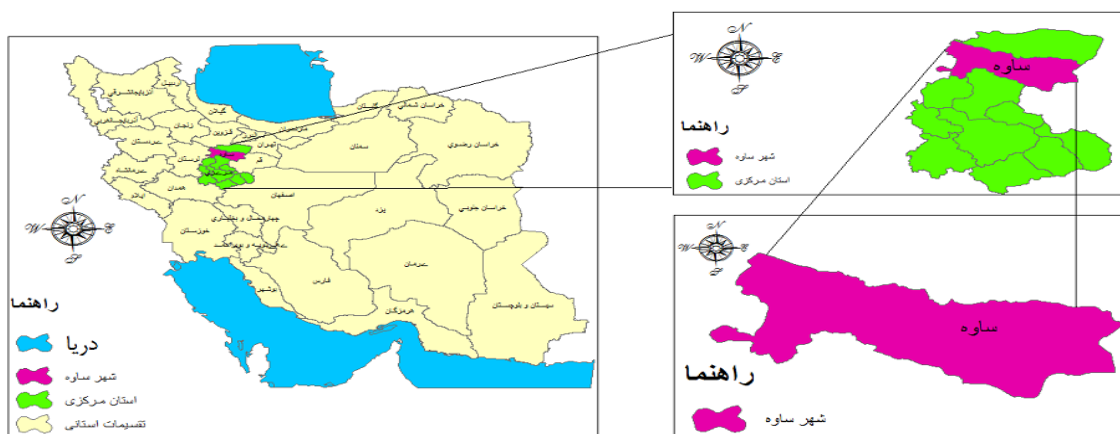
جدول ۲-مقادیر آلفای کرونباخ متغیرهای تحقیق

شاخص	تعداد گویه‌ها	مقدار آلفا
عوامل اجتماعی-فرهنگی	۷	۰٫۹۴
عوامل اقتصادی	۵	۰٫۹۲
عوامل کالبدی	۵	۰٫۹
عوامل طبیعی	۴	۰٫۸۸

منبع: یافته‌های پژوهش

قلمرو پژوهش

ساوه از شهرهای استان مرکزی و مرکز شهرستان ساوه می‌باشد. جمعیت شهرستان ساوه در سال ۱۳۹۵ برابر با ۲۸۳،۵۳۶ نفر و جمعیت شهر ساوه برابر با ۲۲۰،۷۶۲ نفر بوده است که از نظر جمعیت دومین و از لحاظ وسعت با ۴۷۴۸ کیلومتر مربع اولین شهرستان استان مرکزی می‌باشد.

شکل شماره ۱-موقعیت شهر ساوه

ساوه از شمال به استان قزوین، از جنوب به شهرستان تفرش و استان قم، از شرق به استان تهران و قم و از غرب به استان همدان محدود می‌گردد. این شهر در ۵۰ درجه و ۲۱ دقیقه و ۳۰ ثانیه طول شرقی نصف النهار گرینویچ و ۳۵ درجه و یک دقیقه عرض شمالی و با ارتفاع ۹۶۰ متر از سطح دریا واقع شده است. محله یاقوت آباد به عنوان یکی از ۲۶ محله نابسامان و غیر رسمی ساوه در جنوب شرقی ساوه در حاشیه بلوار سیدجمال‌الدین اسدآبادی شکل گرفته است.

یافته‌ها

با توجه به اطلاعات جدول ۲، ۵۳،۶ درصد از پاسخگویان را مردان و ۴۶،۴ درصد آن را زنان تشکیل می‌دهند. همچنین بیشتر پاسخ دهندگان در دو گروه سنی ۲۰-۳۵ ساله و ۵۰-۶۰ ساله بوده‌اند که در مجموع ۶۲،۷ درصد پاسخگویان را در بر می‌گیرند. در رابطه با وضعیت سکونت، ۵۰ درصد دارای مالکیت و ۴۳ درصد مستاجر بوده‌اند. در رابطه با مدت سکونت در شهر، ۳۲،۷ درصد مدت سکونت شان را ۱ تا ۵ سال ذکر کرده‌اند.

جدول ۳- ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ دهندگان

جنسیت	مرد	تعداد	درصد
زن		۱۴۹	۴۶،۴
سن	۲۰-۳۵ سال	۱۱۳	۳۵،۱
	۳۵-۵۰ سال	۷۵	۲۳،۴
	۵۰-۶۰ سال	۸۹	۲۷،۶
	۶۰ سال و بالاتر	۴۵	۱۳،۹
نوع محل سکونت	ملکی	۱۶۱	۵۰،۱
	استیجاری	۱۳۹	۴۳،۳
	سایر	۲۱	۶،۶
مدت سکونت	۱-۵ سال	۸۵	۲۶،۳
	۵-۱۰ سال	۱۰۵	۳۲،۷
	۱۰-۱۵ سال	۷۱	۲۱،۹
	۱۵-۲۰ سال	۲۶	۸،۱
	بالای ۲۰ سال	۳۵	۱۱

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج مرتبط با متغیرهای تحقیق به این شرح است:

عوامل اجتماعی-فرهنگی

این شاخص از دیدگاه شهروندان با ۷ گویه مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج به دست آمده، نشان می‌دهد که هویت محلی با میانگین ۴،۳ بیشترین میانگین را به خود اختصاص داده و مشارکت اجتماعی با میانگین ۳،۲ پایین‌ترین میانگین را داشته است. لازم به ذکر است میانگین کل گویه‌ها ۳،۷ می‌باشد. نتایج تحلیل این قسمت نمایانگر آن است که نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی در هویت بخشی به محله‌های نابسامان شهر ساوه بالاتر از میانگین معیار (۳) بوده و این بیانگر بالا بودن نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی در هویت بخشی به این محله‌ها می‌باشد. در جدول ۳ نتایج حاصل از ارزیابی عوامل اجتماعی و فرهنگی در هویت بخشی محله یاقوت آباد ارائه گردیده است.

جدول ۴- آمار توصیفی شاخص عوامل اجتماعی و فرهنگی در هویت محله یاقوت آباد

میانگین	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	بسیار زیاد
۳/۸	۳	۱۱	۳۱	۴۰	۱۵
۳/۲	۶	۱۱	۳۹	۳۴	۱۰
۳/۷	۰	۱۸	۳۳	۳۵	۱۴
۴/۳	۶	۱۰	۲۹	۴۴	۱۱
۳/۴	۱۱	۱۳	۳۰	۳۶	۱۰
۳/۶	۸	۱۹	۳۰	۳۵	۸
۳/۸	۶	۱۲	۲۹	۳۷	۱۶

منبع: یافته‌های پژوهش

عوامل اقتصادی

عوامل اقتصادی دومین شاخصی است که برای بررسی نقش آن در هویت محله‌های نابسامان شهر ساوه در نظر گرفته شده است. در ارزیابی این شاخص دسترسی به مراکز کار با میانگین ۴,۳، دسترسی به خدمات تجاری با میانگین ۳,۸، اقتصاد محلی با میانگین ۳,۵، افزایش مهارت نیروی متخصصین با میانگین ۳,۱ و کارآفرینی با میانگین ۲,۹ به ترتیب در رتبه‌های اول تا پنجم می‌باشند. در مجموع میانگین کل گویه‌ها ۳,۵ است که از میانگین معیار (۳) بیشتر است. در جدول ۴ نتایج حاصل از ارزیابی عوامل اقتصادی و هویت بخشی شهری آمده است.

جدول ۵- آمار توصیفی شاخص عوامل اقتصادی در هویت شهری

میانگین	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	بسیار زیاد	
۳/۵	۰	۱۰	۱۴	۴۵	۲۹	اقتصاد محلی
۳/۸	۴	۱۱	۹	۴۱	۳۵	دسترسی به خدمات تجاری
۴/۳	۰	۱۵	۱۵	۳۲	۳۸	دسترسی به مراکز کار
۳/۱	۶	۱۰	۲۹	۴۴	۱۱	افزایش مهارت نیروی متخصصین
۲/۹	۱۵	۱۳	۲۶	۳۶	۱۰	کارآفرینی

منبع: یافته‌های پژوهش

عوامل کالبدی

عوامل کالبدی سومین شاخصی است که برای بررسی نقش آن در هویت محله‌های نابسامان شهر ساوه در نظر گرفته شده است. در ارزیابی این شاخص شبکه اتصالات و ارتباطات با میانگین ۴,۲، همجواری‌ها و خوانایی هر کدام با میانگین ۳,۹، منظر شهری با میانگین ۳,۶ و زیرساخت‌ها و تاسیسات با میانگین ۳,۴ به ترتیب در رتبه‌های اول تا پنجم می‌باشند. در مجموع میانگین کل گویه‌ها ۳,۸ است که از میانگین معیار (۳) بیشتر است. در جدول ۴ نتایج حاصل از ارزیابی عوامل کالبدی و هویت بخشی شهری آمده است.

جدول ۶- آمار توصیفی شاخص عوامل کالبدی در هویت شهری

میانگین	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	بسیار زیاد	
۳/۶	۰	۸	۲۹	۶۳	۰	منظر شهری
۳/۴	۸	۱۴	۴۳	۳۷	۰	زیرساخت‌ها و تاسیسات
۴/۲	۱۳	۱۵	۱۵	۳۲	۳۸	شبکه اتصالات و ارتباطات
۳/۹	۶	۱۲	۱۶	۳۷	۲۹	همجواری‌ها
۳/۹	۲	۱۱	۱۰	۲۶	۳۶	خوانایی

منبع: یافته‌های پژوهش

عوامل طبیعی

عوامل طبیعی چهارمین شاخصی است که برای بررسی نقش آن در هویت محله‌های نابسامان شهر ساوه در نظر گرفته شده است. در ارزیابی این شاخص شرایط اقلیمی با میانگین ۲,۸۴، جاذبه‌های طبیعی با میانگین ۲,۶۳، پوشش گیاهی با میانگین ۲,۵۵ و بستر محلات با میانگین ۲,۲۰ به ترتیب در رتبه‌های اول تا چهارم می‌باشند. در مجموع میانگین کل گویه‌ها ۲,۵۵ است که از میانگین معیار (۳) کمتر است. در جدول ۴ نتایج حاصل از ارزیابی عوامل طبیعی و هویت بخشی شهری آمده است.

جدول ۷- آمار توصیفی شاخص عوامل طبیعی در هویت شهری

میانگین	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	بسیار زیاد	
۲,۸۴	۰	۳۷	۴۲	۲۱	۰	شرایط اقلیمی
۲,۶۳	۱۰	۵۱	۴۵	۱۴	۰	جاذبه‌های طبیعی
۲,۵۵	۸	۴۲	۳۵	۱۴	۰	پوشش گیاهی
۲,۲۰	۸	۶۴	۲۸	۰	۰	بستر محلات

جهت ارزیابی مطلوبیت و یا عدم مطلوبیت هویت بخشی از نظر ساکنین، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده گردید. نتایج این آزمون در جدول های ۷ و ۸ ارائه گردیده است.

جدول ۸- میانگین شاخص‌های مورد بررسی

شاخص‌ها	جامعه نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی	۳۲۲	۳,۷	۰,۵۶۳	۰,۰۵۳
شاخص‌های اقتصادی	۳۲۲	۳,۵	۰,۴۷۷	۰,۰۴۵
شاخص‌های کالبدی	۳۲۲	۳,۸	۰,۵۳۳	۰,۰۵۰
شاخص‌های طبیعی	۳۲۲	۲,۵۵	۱,۰۱۳	۰,۰۹۴

منبع: یافته‌های پژوهش

اطلاعات جدول ۷، نشان می‌دهد که میانگین شاخص اجتماعی و فرهنگی ۳,۷، شاخص اقتصادی ۳,۵، شاخص کالبدی ۳,۸ و شاخص‌های طبیعی ۲,۵۵ می‌باشد. به این معنا که نقش این عوامل در هویت بخشی محله یاقوت آباد مناسب و بالاست.

در جدول ۸ معناداری تفاوت میانگین شاخص‌های مورد بررسی با میانگین معیار ۳، نشان داده شده است.

جدول ۹- تحلیل تک نمونه‌ای ارزیابی شاخص‌های تحقیق

شاخص‌های تحقیق	میانگین	T	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین	خطای معیار میانگین با اطمینان ۹۵٪
						کمترین / بیشترین
شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی	۳,۷	-۱۳,۴۵۹	۳۲۱	۰,۰۰۰	-۰,۷۱۲	-۰,۸۵ / -۰,۵۱
شاخص اقتصادی	۳,۵	-۸,۷۶۶	۳۲۱	۰,۰۰۰	-۰,۳۷۷	-۰,۴۹ / -۰,۲۹
شاخص کالبدی	۳,۸	-۳,۱۶۹	۳۲۱	۰,۰۰۰	-۰,۱۲۶	-۰,۱۹ / ۰,۰۶
شاخص محیطی	۲,۵۵	-۵,۶۹۹	۳۲۱	۰,۰۰۴	-۰,۳۸۹	-۰,۶۹ / -۰,۳۱

منبع: یافته‌های پژوهش

همانگونه که در جدول ۸، ملاحظه می‌گردد، سطح معناداری برای تمام شاخص‌ها کمتر از ۰,۰۵ و میانگین شاخص‌ها بیشتر از حد میانگین معیار به دست آمده است (به جز در عوامل طبیعی). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عوامل چهارگانه هویت بخشی (اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، کالبدی، طبیعی) با سطح اطمینان ۹۵٪ در هویت بخشی محله یاقوت آباد تاثیر دارند.

جهت تعیین رابطه بین شاخص‌های چهارگانه و هویت بخشی محله یاقوت آباد از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد.

جدول ۱۰- نتایج آزمون همبستگی پیرسون

آزمون	شاخص‌های اجتماعی	شاخص‌های اقتصادی	شاخص‌های کالبدی
شاخص اقتصادی	ضریب همبستگی ۰,۵۱۵*		
	سطح معناداری ۰,۰۰۰		
شاخص کالبدی	ضریب همبستگی ۰,۴۹۸*	۰,۵۸۶*	
	سطح معناداری ۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	
شاخص طبیعی	ضریب همبستگی ۰,۵۶۲*	۰,۶۶۶*	۰,۵۶۹*
	سطح معناداری ۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰

*Correlation is significant at the 0.001 level (2-tailed)

منبع: یافته‌های پژوهش

همانطور که در جدول ۹، ملاحظه می‌شود، در آزمون همبستگی پیرسون سطح معناداری ۰,۰۰۰ و ضریب همبستگی بالاتر از ۰,۶۸ برای تمام شاخص‌ها به دست آمده است. به این معنا که بین عوامل چهارگانه هویت بخشی و ایجاد هویت در محله یاقوت آباد رابطه معنادار و مثبت وجود دارد.

همچنین ضریب همبستگی بین عوامل اجتماعی و اقتصادی برابر ۰,۵۱۵، بین عوامل کالبدی و اجتماعی برابر ۰,۴۹۸، بین عوامل کالبدی و اقتصادی برابر ۰,۵۸۶، بین عوامل طبیعی و اجتماعی برابر ۰,۵۶۲، بین عوامل طبیعی و اقتصادی برابر ۰,۶۶۶ و بین عوامل طبیعی و کالبدی برابر ۰,۵۶۹ می‌باشد. جهت آزمون رابطه قدمت و مدت سکونت با عوامل هویت بخشی از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه استفاده گردید.

جدول ۱۱- آمار توصیفی میانگین هویت مکانی گروه‌های سنی

گروه‌های سنی	سال ۳۵-۲۰	سال ۵۰-۳۵	سال ۶۰-۵۰	بالای ۶۰ سال	میانگین
میانگین	۲,۶	۲,۲	۳,۱	۲,۵	۲,۶
انحراف معیار	۰,۵۵	۰,۳۱	۰,۸۳	۰,۶۶	۰,۵۸

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۱۱، به تحلیل واریانس هویت بخشی گروه‌های سنی می‌پردازد. همان‌طور که پیداست سطح معناداری ۰,۰۰۰ می‌باشد. به این معنا که در هویت مکانی گروه‌های سنی مختلف، تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول ۱۲- نتیجه آزمون تحلیل واریانس هویت بخشی گروه‌های سنی

درجه آزادی	آماره F	معناداری
۳	۸,۲۵۹	۰,۰۰۰
بین گروه‌ها		
درون گروه‌ها	۳۱۹	
مجموع	۳۲۲	

منبع: یافته‌های پژوهش

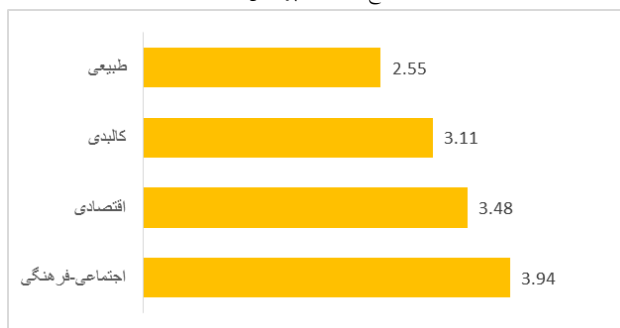
رتبه‌بندی عملکردی شاخص‌های مورد بررسی

جهت تعیین اینکه کدام شاخص‌ها نسبت به سایر شاخص‌ها از اولویت بیشتری برخوردار است، از آزمون فریدمن استفاده گردید. نتایج به دست آمده از آزمون در جدول ۱۲ ارائه گردیده است.

جدول ۱۳- نتایج آزمون فریدمن

شاخص	میانگین رتبه	رتبه
اجتماعی-فرهنگی	۳,۹۴	۱
اقتصادی	۳,۴۸	۲
کالبدی	۳,۱۱	۳
طبیعی	۲,۵۵	۴
کای اسکوتر	۶۸,۶۵۸	
سطح معناداری	۰,۰۰۰	

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۱- نتایج شاخص‌های تحقیق

با توجه به نتایج از مون فریدمن می‌توان بیان نمود که از نظر شاخص‌های هویت بخشی به محله یاقوت آباد، عوامل اجتماعی - فرهنگی در رتبه اول، عوامل اقتصادی در رتبه دوم، عوامل کالبدی در رتبه سوم و عوامل طبیعی در رتبه چهارم قرار دارد. در شکل ۳ نتایج نشان داده شده است.

نتیجه‌گیری

هویت یک شهر را می‌توان از جنبه‌های مختلف بررسی نمود و در واقع شکل‌گیری هویت شهری تحت تاثیر فرهنگ، شکل طبیعی و کالبد مصنوع شهر قرار دارد. شناخت هویت شهر بایستی بر پایه مولفه‌های تشکیل دهنده شخصیت آن شناسایی شود؛ از مولفه‌های تشکیل دهنده شخصیت یک شهر عبارتند از: مولفه‌های طبیعی، مصنوعی و انسانی که این موارد هر کدام صفات و متغیرهای خاص خود را دارا می‌باشند.

در این مطالعه نقش عوامل اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و طبیعی در هویت بخشی محله یاقوت آباد به عنوان یکی از ۲۶ محله حاشیه نشین و نابسامان ساوه مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت. برای به انجام رساندن این تحقیق ابتدا پرسشنامه‌ای محقق ساخته طراحی شد و در سطح محدوده در بین شهروندان ساکن محله توزیع گردید. نتایج حاصل از بررسی‌ها و تحلیل پرسشنامه‌ها نشان داد که میانگین تاثیر عوامل مختلف در هویت بخشی بالاتر از حد میانگین معیار می‌باشد. از دیگر نتایج تحقیق رابطه معنادار با همبستگی مثبت بین تمام شاخص‌های مورد بررسی در مطالعه حاضر بود. یعنی افزایش در هر کدام از شاخص‌ها منجر به افزایش در شاخص‌های دیگر می‌شود. همچنین بین متغیر سن و عوامل هویت بخشی رابطه معنادار و مثبت مشاهده شد. به طوری که با بالا رفتن سن، نقش عوامل هویت بخش نیز افزایش یافته و نقش عوامل هویت بخش در افراد جوان تر کمتر می‌باشد. در نهایت با استفاده از آزمون فریدمن رتبه‌بندی عملکرد شاخص‌های مورد بررسی، انجام شد و نتایج حاصل نشان داد که شاخص اجتماعی - فرهنگی در محله یاقوت آباد در رتبه نخست و دسترسی به خدمات در پایین‌ترین سطح قرار دارد. به طور کلی نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که میزان تاثیر عوامل هویت بخش در محله‌های نابسامان شهر ساوه در سطح مطلوب قرار دارد و شهروندان ساکن در این محله‌ها، احساس هویت خوبی نسبت به محله و شهر خود دارند.

نتیجه اساس این تحقیق اثبات این حقیقت است که سکونتگاه غیر رسمی و نابسامان بودن نمی‌تواند موجب ضعیف شدن هویت شهروندان گردند. چنان که محله یاقوت آباد با وجود غیر رسمی و نابسامان بودن و عدم رسیدگی‌های مناسب از سوی مدیریت شهری، توانسته به این مهم دست یابد. لذا رسیدگی و کاستن از مشکلات و ایجاد تسهیلات و خدمات رسانی متناسب با نیازهای جامعه و با تاکید بر مشارکت مردم ضروری است.

منابع

- امین زاده، بهناز، ۱۳۸۹، ارزیابی زیبایی و هویت مکان، مجله هویت شهر، شماره ۷، تهران.
- بهزادفر، مصطفی، ۱۳۸۶، هویت شهر نگاهی به هویت شهر تهران، چاپ اول، تهران، انتشارات شهر پیران، پرویز، ۱۳۸۴، هویت شهرها، غوغای بسیار برای مفهومی پیچیده، آبادی، شماره ۴۸، سال پانزدهم.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱)، هویت اجتماعی، ترجمه: تورج یار احمدی، تهران، انتشارات شیرازه.
- حافظ نیا، محمدرضا و همکاران، ۱۳۹۱، سیاست و فضا، مشهد، انتشارات پاپلی.
- دانشپور، عبدالهادی، ۱۳۷۹، بازشناسی مفهوم هویت در فضای عمومی شهری (خیابان)، نمونه موردی: خیابان انقلاب تهران، رساله دکتری، دانشگاه تهران.

- زیاری، کرامت اله و همکاران، ۱۳۹۱، سنجش هویت شهری در شهرهای جدید ایران بر اساس اصول هویت بخش مکتب اصفهان، مجله مطالعات و پژوهشهای شهری و منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۸: ۱۳۹-۱۵۸.
- سازمان مسکن استان همدان، ۱۳۸۵، "گزارش کتاب در جستجوی هویت شهری همدان، همدان
- سلطانی، لیلا و همکاران، ۱۳۹۰، برنامه‌ریزی شهری در جهت ارتقاء هویت ایرانی اسلامی زنان با تأکید بر نقش محله‌های شهری، مجله مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال اول، شماره ۴: ۲۹-۳۶.
- شکوئی، حسین، ۱۳۸۸، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، فلسفه‌های محیطی و مکتبهای جغرافیایی، تهران: انتشارات گیتاشناسی، ج ۲.
- عبادیان، محمود (۱۳۸۳)، بحران هویت، نه بی هویتی فرد، مجموعه مقالات مبانی نظری هویت و بحران هویت. گردآورنده: علی اکبر علیخانی، انتشارات پژوهشکده علوم انسانی و علوم اجتماعی.
- مجیدی، بتول؛ حیدری، سامان، ۱۳۹۶، ارزیابی هویت مکانی محله‌های شهری، مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران، محله سنگلج، دو فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، شماره پیاپی ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، صص ۱۳-۲۲.
- موثقی، رامین، آیرملو، سحر (۱۳۸۵)، عناصر هویت فرهنگی در شهر، مرجع مهندسی عمران، اولین همایش بین‌المللی شهر برتر طرح برتر، همدان، سازمان عمران و شهرداری‌های همدان.
- نقره کار، عبد الحمید، ۱۳۸۱، هویت و بحران آن در اندیشه معماری و شهرسازی معاصر، مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری دانشگاه علم و صنعت، تهران.
- نظر بلند، نازیلا؛ حیدری، علی اکبر، ۱۳۹۲، عوامل تأثیرگذار در هویت کالبدی بافت تاریخی شهر شیراز، همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری.
- نظری، سارا؛ علیپور، سارا؛ ۱۳۹۷، امکان سنجی هویت بخشی به شهرها، تعامل و حیات شهروندان، فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، سال اول، شماره یک، تابستان ۱۳۹۷، صص ۱۳-۱۹.
- نقی زاده، محمد، ۱۳۸۳، "ادراک زیبایی و هویت شهر در پرتو تفکر اسلامی". شهرداری اصفهان، اصفهان